

naselja uvelike se računa sa sudjelovanjem građana.

Jedanaesto poglavlje *Povezanost između stambene politike, socijalne politike i politike urbanizacije* napisala je C. Hamburger. Stambena je politika u nordijskim zemljama tradicionalno usko povezana s određenim socijalnim ciljevima koje se trebalo postići u suradnji sa socijalnom politikom. U novije se vrijeme stambena politika više okreće problemima imigracijskih skupina i posebnih društvenih skupina, među kojima u novije vrijeme važno mjesto imaju stari ljudi. Politika urbanizacije uvijek je vodila računa o problemima segregacije i u novije se vrijeme značajna sredstva ulažu u podizanje standarda u zapuštenim, prigradskim, suburbanim naseljima.

G. Blücher u tekstu *Urbanističko planiranje* bavi se temom urbanističkog planiranja i zakonskog okvira kojim je određena ova djelatnost. Odgovornosti za urbanističko planiranje podijeljene su između središnje, regionalne i lokalne vlasti. Naročito se kritički osvrće na razdoblja 1960-ih i 1970-ih kada su nastala velika naselja na rubovima gradova u kojima dominiraju višekratne stambene zgrade. Naselja višekratnih stambenih zgrada postaju okvirom događanja nepoželjnih socijalnih procesa segregacije i socijalne isključenosti.

U zadnjem poglavlju *Održivi razvoj gradova i stambena područja* M. Schulman i U. Troedson bave se opsežnom temom održivog razvoja, zaštite okoliša, prometa i zdravlja u urbanim sredinama te energijom koja se koristi u stambenim objektima. Ove se teme stavljaju na dnevni red mnogih rasprava i o njima se na različitim razinama vode ozbiljne rasprave. Razvoj gradova uvelike će ovisiti i o sudjelovanju građana te dijalogu koji vode predstavnici različitih profesionalnih skupina.

Na kraju knjige opsežni pojmovnik sadrži 157 različitih pojmova koji su važni

za razumijevanje stambene politike i, što je naročito važno, komparativnu analizu značenja pojmova u praksama pojedinih zemalja.

Ova je knjiga višestruko važna. Daje komparativan pregled različitih aspekata stambenih politika nordijskih zemalja. Iz ovog se pregleda dobro prepoznaje dinamika promjena politika u pojedinim zemljama uvjetovanih gospodarskim kretanjima, dok se u susjednim zemljama takve promjene ne prepoznaju.

Stambene politike u nordijskim zemljama važan su dio programa socijalnih država. Ova knjiga može u tom smislu biti važno štivo studentima, istraživačima, stručnjacima i priređivačima stambenih politika u tranzicijskim zemljama.

Gojko Bežovan

THE DYNAMICS OF SOCIAL EXCLUSION IN EUROPE: COMPARING AUSTRIA, GERMANY, GREECE, PORTUGAL AND THE UK

Eleni Apospori, Jane Millar (eds.)

Cheltenham, VB; Northampton, SAD: Edward Elgar, 2003., 199 str.

Koncept »socijalna isključenost« stekao je prilično veliku pozornost i u znanstvenim razmatranjima i u političkim raspravama. Iako ne postoji jasna i jednoznačna definicija samog pojma, danas je općeprihvaćeno da je socijalna isključenost višedimenzionalni proces koji slabi povezanost pojedinca i zajednice. Te veze mogu biti ekonomske, političke, sociokulturne te prostorne. Što je više obilježja po kojima je osoba isključena, to ona postaje ranjivija. Obilježja isključenosti najčešće su veza-

na uz pristup tržištu rada, najosnovnijim uslugama i socijalnoj mreži. Socijalna se isključenost često veže uz nezaposlenost i siromaštvo, ali one nisu jedine odrednice i uzroci socijalne isključenosti. Ovisno o cjelokupnom ekonomskom razvoju, osobe mogu biti isključene iz dobara i usluga, iz tržišta rada i iz ljudskih prava. Iako sve zemlje članice EU provode i izvještavaju o programima socijalne uključenosti, razmjerno je bilo zapostavljeno područje komparativne analize odrednica, dinamike i načina ublažavanja siromaštva i socijalne isključenosti. Stanje i spoznaje o navedenoj temi znatno su poboljšane zahvaljujući knjizi urednica Eleni Apospori i Jane Millar *The Dynamics of Social Exclusion in Europe: Comparing Austria, Germany, Greece, Portugal and the UK*. Knjiga je rezultat analize podataka panel ankete kućanstava EU provedene u navedenim zemljama, a posebna je pozornost u svim nacionalnim priložima usmjerena na četiri rizične skupine: mlade odrasle osobe (približno do 25 godina starosti), bolesne ili invalidne osobe, samohrane roditelje i umirovljenike. Zahvaljujući longitudinalnom praćenju nastojala se utvrditi dinamika ulaska i izlaska u siromaštvo i socijalne isključenosti, ne samo prema raspoloživom dohotku kao uobičajenom pokazatelju, nego i prema tri druga pokazatelja: (ne)raspoloživosti **potrebnih uvjeta života i stanovanja** (ima li kućanstvo svoju vlastitu kuhinju, kuponicu, toalet i tekuću toplu vodu), **trajnih dobara** (posjeduje li TV prijemnik, telefon, osobni automobil) i **kućnih i životnih potrepaština** (je li odgovarajući smještaj obitelji, može li kućanstvo zamijeniti istrošeni namještaj i odjeću te slično).

U uvodnom tekstu Middleton, Barnes i Millar pobliže pojašnjavanju problematiku i metode dinamičke analize siromaštva i socijalne isključenosti. Autori podsjećaju da je prije poznatog sastanka Europskog vijeća održanoga u travnju 2000. u Lisabonu, veća pozornost bila posvećena nezaposlenosti

– pogotovo dugotrajnoj – kao najznačajnijoj odrednici siromaštva. Nakon spomenutog sastanka prihvaćen je širi pristup odrednicama socijalne isključenosti, a više je i naglašeno nastojanje da socijalna politika postane ravnopravna s ekonomskom, monetarnom i financijskom politikom. Ujedno je jasno pokazano da siromaštvo i socijalna isključenost nisu isključivo pod utjecajem razine gospodarske razvijenosti nego da na njih podjednako snažno utječu i mnogi drugi čimbenici, među ostalim: društvene vrijednosti, institucionalno okruženje, demografsko stanje i kretanja u zajednici, prihvaćena razina solidarnosti i slično.

Panos Tsakoglou analizira rizik višedimenzionalnih nepovoljnih odrednica socijalne isključenosti tijekom četiri životna razdoblja. Promatranih pet zemalja znatno se razlikuju po razini gospodarskog razvoja i institucionalno-organizacijskoj strukturi, pa su slijedom toga i prilično velike razlike u stanju i odrednicama socijalne isključenosti. Od promatrane četiri rizične skupine u svim su zemljama socijalnoj isključenosti znatno više izložene bolesne i invalidne osobe te samohrani roditelji – iako je, iznenađujuće, stanje razmjerno nepovoljnije u Austriji, Njemačkoj i Britaniji u odnosu na Grčku i Portugal. Posebno zabrinjava dugotrajno ostajanje u siromaštvu i socijalnoj isključenosti, a to se uglavnom podjednako odnosi na obje navedene skupine osoba. Položaj umirovljenika je nešto lošiji u južnoeuropskim zemljama – Grčkoj i Portugalu, te u Britaniji. Mlade odrasle osobe, osim u Njemačkoj i Britaniji, nisu više ugrožene siromaštvom i nemonetarnim odrednicama lišenosti od stanovništva u cjelini. Konačno, prema pokazateljima čini se da su u Britaniji, Njemačkoj i Portugalu obitelji samohranih roditelja znatno više izložene siromaštvu i socijalnoj isključenosti u odnosu na ukupno stanovništvo.

Karin Heitzmann pojašnjava model siromaštva i višestruke lišenosti u Aus-

triji. Zahvaljujući prilično izdašnom sustavu socijalnih transfera i mirovina raspodjela dohotka u Austriji je manje neravnomjerna u odnosu na druge zemlje u studiji, posebice Grčku i Portugal. Tako je samo 11% austrijskog stanovništva bilo ispod granice siromaštva. Pogotovo su siromaštvom pogođene žene te je njihova stopa siromaštva 13%, dok je ista stopa kod muškaraca 9%. Iako je u svim dobnim skupinama veća izloženost žena siromaštvu, to se poglavito očituje kod staračkog stanovništva gdje čak 17% žena živi u siromaštvu. Autorica ističe (na str. 51.) da je nepovoljan položaj žena u Austriji najvjerojatnije posljedica znatnih poticaja za žene da napuštaju svijet rada i odlaze u neaktivnost ili mirovinu (u razmjerno ranoj dobi) uz istodobno nepostojanje modela za ponovno zapošljavanje.

Voges i Jürgens razmatraju pitanja dinamike siromaštva i socijalne isključenosti u specifičnim odnosima rješavanja dileme njemačkog Istoka i Zapada. Njihovi su nalazi prilično iznenađujući, pa tako proizlazi da je 1998. godine postotak osoba ispod linije siromaštva od 60% medijalne vrijednosti dohotka na razini cijele Njemačke iznosio 12,4%, s time da je taj postotak na Zapadu bio viši (13,1%), odnosno niži na Istoku (7,9%). Ipak stupanj raznovrsnih oblika lišenosti bio je veći na Istoku, s time da su uzroci nezavidnog stanja podjednaki i na Istoku i na Zapadu: nezaposlenost, neodgovarajuća i/ili niska razina obrazovanja te samohrano roditeljstvo. Iako u Njemačkoj izgleda ne postoji dobro poznat pojam **feminizacije siromaštva** prema kojem su siromaštvom više pogođene žene, na oba promatrana područja u vrlo lošoj materijalnoj situaciji bila su kućanstva kojima je na čelu žena. Nepovoljno je što su siromaštvom sve više pogođena djeca mlađa od 16 godina, a zahvaljujući prilično izdašnom mirovinskom sustavu na Zapadu gotovo da nema siromašnih umirovljenika.

O siromaštvu i socijalnoj isključenosti u Grčkoj piše Eleni Apospori, koja ističe da je tamošnji sustav socijalnog osiguranja iako osnovan pred kraj I. svjetskog rata, stvarni razvoj doživio prilično nedavno – pred otprilike 25 godina. Usprkos tome (ili možda baš zbog novijeg razvoja) sustav je u cjelini neadekvatan, rascjepkan, nedovoljno učinkovit i previše administrativno centraliziran. To je time nepovoljnije jer se u suvremenoj Grčkoj jasno očituje slabljenje obiteljske solidarnosti. Iстина, druge socijalne mreže su još uvijek znatno jače nego u razvijenijim članicama EU razmatranim u knjizi, pa ako je osoba i siromašna ona u Grčkoj ipak manje pati zbog socijalne isključenosti. Nepovoljno je to što je tamošnje siromaštvo prilično statično pa je u jednogodišnjem razdoblju između dva panel istraživanja svega petina siromašnih uspjela izaći iz siromaštva. Od sve četiri promatrane skupine najnepovoljniji je položaj bolesnih ili invalidnih osoba. U Grčkoj je viša razina obrazovanja prilično sigurna brana protiv siromaštva jer omogućava lakše zapošljavanje, veće prihode tijekom radnog vijeka i slijedom toga višu mirovinu nakon napuštanja svijeta rada. Ujedno, položaj umirovljenika je dodatno olakšan postojanjem prilično razvijene i čvrste neformalne socijalne mreže.

O stanju u Portugalu izvještavaju Bruno da Costa, Cardoso, Baptista i Perista. Portugal je uvelike specifičan u EU: ima razmjerno nisku nezaposlenost, visoke stope siromaštva – i to čak prilično visoke među zaposlenima – koji su sve više zaposleni na određeno vrijeme i na slabije plaćenim poslovima. Nadalje, Portugal ima vrlo visoku dohodovnu nejednakost tako da petina najsiromašnijeg stanovništva ostvaruje samo 6% ukupnog dohotka, a petina najbogatijeg stanovništva ostvaruje čak 44% ukupnog dohotka. Konačno, oko većih gradova kao što su Lisabon i Porto postoje velika improvizirana – gotovo kartonska – naselja vrlo loših uvjeta stanovanja i hi-

gijenskih mogućnosti. Portugal je među promatranim zemljama specifičan po tome što zbog ozbiljnog nedostatka stambenog fonda i njegove teške dostupnosti u mnogim obiteljima ljudi žive sa svojom odraslom djecom i sa svojim roditeljima. Obiteljska mreža i solidarnost, istina, umanjuju opasnost od siromaštva i lišenosti, ali uvjetuju povećanu prijetnju od izloženosti materijalnoj i socijalnoj ugroženosti ako se mlada osoba odluči na samostalan život. Slijedom navedenog, izlaski iz siromaštva u Portugalu su prilično ograničeni tako da tri četvrtine pogođenih ostaju u siromaštvu unutar dva vremenska razdoblja. Konačno, čini se da se u Portugalu siromaštvo prenosi s roditelja na njihovu djecu te je tako gotovo četiri petine danas siromašnih poteklo iz siromašnih obitelji. Postojeći portugalski obrazovni i školski sustav uopće ne prekidaju **začarani krug siromaštva** nego ga čak i pojačavaju jer djeca siromašnih često ne završavaju obrazovanje ili završe tek osnovno obrazovanje.

Adelman i Cebulla izlažu dinamiku siromaštva i lišenosti u Velikoj Britaniji. Za razliku od **korporativističkog** tipa društva Austrije i Njemačke gdje u Britaniji prevladava **liberalni** pristup socijalnoj politici. Tu je stoga naglasak na učinkovitosti tržišta, a država restriktivnom politikom pruža samo najnužnije oblike pomoći. Ipak, uslijed gospodarskih poteškoća, nezaposlenosti, demografskih promjena i starenja stanovništva, povećanog broja samohranih roditelja te konačno novih socijalnih skupina i naraslih očekivanja znatno su porasli zahtjevi za uslugama socijalne skrbi i pružanjem raznovrsnih oblika pomoći. Razmjerno velika društvena stratifikacija očituje se u činjenici da visoko razvijena Britanija ima prilično niske stope siromaštva među mladim osobama, ali oni mladi koji su pogođeni siromaštvom u velikoj su mjeri ozbiljno lišeni trajnih dobara te kućnih i osobnih potrepština. Od sve četiri promatrane socijalne skupine čini se

da je najgori položaj samohranih majki koje su, ili često nezaposlene ili rade na loše plaćenim i nesigurnim poslovima. Zanimljivo je da je Britanija uz Grčku jedina zemlja u kojoj su stope lišenosti među umirovljenicima više od njihovih stopa siromaštva.

Heady i Room u zaključnom poglavlju knjige daju konačan osvrt na sličnosti i razlike siromaštva i socijalne isključenosti u navedenih pet zemalja, te daju prijedloge mogućnosti poboljšanja stanja. U cjelini stanje se u odabranim zemljama znatno razlikuje između pojedinih socijalnih skupina. Umirovljenici su u svim zemljama – osim u Njemačkoj – više izloženi opasnosti od siromaštva te dugog ostajanja u njemu u odnosu na stanovništvo u cjelini. U Njemačkoj su siromaštvu najviše izložene žene koje žive same i imaju nižu razinu obrazovanja. Ujedno su umirovljenici u većini zemalja od svih skupina pogođeni i lišenošću, a uslijed slabljenja socijalnih veza – osim u Grčkoj i Portugalu – jako im prijete socijalna isključenost. Iako možda nisu tako jako ugroženi siromaštvom, bolesne i invalidne osobe – osim u Austriji – navode da su porasli oblici i razina njihove lišenosti pa se može očekivati i stupanj socijalne isključenosti. Značajne su razlike s obzirom na položaj mladih u odabranim zemljama, ali je zajedničko da mladi imaju ozbiljnih materijalnih i socijalnih teškoća ukoliko su nezaposleni i žive sami. Istina, oni su nešto manje pogođeni siromaštvom, ali često trpe zbog neposjedovanja neophodnih dobara i potrepština. Samohrani roditelji imaju vrlo ograničene mogućnosti izlaska iz siromaštva i lišenosti, pa ako i rade to je najčešće na nepuno vrijeme i uz zaradu nedovoljnu za pristojan život.

Europska unija sustavno nastoji da se europski socijalni model očuva, prilagodi i poboljšava, pa će joj spoznaje o dinamičnim odrednicama siromaštva i socijalne isključenosti u odabranim pet zemalja izloženih u ovoj knjizi biti od velike

koristi. Naravno, ne postoji jedinstveni model rješavanja siromaštva i socijalne isključenosti koji bi bio optimalan za sva društva. Ipak, u svim promatranim zemljama zapošljavanje i rad na puno radno vrijeme su najsigurniji način zaštite protiv siromaštva, socijalne isključenosti i lišenosti bilo kakve vrste. U poboljšanju zapošljavanja presudnu ulogu ima podizanje zapošljivosti svih građana putem pospješivanja njihovih znanja, stručnosti i sposobnosti te unapređenja zdravstvenog stanja. Ipak, za radno nesposobne osobe potrebno je osigurati dovoljnu razinu pomoći kako ne bi trpjeli od siromaštva, lišenosti potrebnih stambenih i životnih uvjeta te socijalne isključenosti.

Predrag Bejaković

BIROKRACIJA

Ludwig von Mises

Zagreb: Institut za javne financije, 2005., 150 str.

Austrijska škola ekonomije, s plejadom poznatih autora od kojih je svakako najpoznatiji nobelovac Friedrich A. Hayek, nastavlja ostavljati značajan utjecaj u polemikama oko društvenog uređenja danas, kao što je to radila tijekom cijelog dvadesetog stoljeća. Jedan od ključnih proponenata njenih ideja i vatreni zastupnik političkih načela koja su išla uz ekonomske doktrine, austrijski je ekonomist Ludwig von Mises (1881.-1973.). Njegov je utjecaj bio presudan kako u oblikovanju svjetonazora slavni ekonomista poput Hayeka, pa tako i u oblikovanju i konsolidaciji ideologije (ili političke filozofije) poznate pod nazivom libertarijanizam. Njegov je utjecaj obilježen osnivanjem uglednih instituta

od kojih je najpoznatiji *Ludwig von Mises Institute* u Sjedinjenim Državama, izdavač časopisa *Journal of Libertarian Studies* čiji je pokretač možda najpopularniji Misesov američki sljedbenik, njegov bivši student Murray N. Rothbard (1926.-1995.). Ludwig von Mises autor je brojnih djela, od kojih se svojim značajem ističu *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* (1912.) *Nation, Staat und Wirtschaft* (1919.), *Die Gemeinwirtschaft* (1922.) i *Nationalökonomie* (1940.). U osvrtima na njegov rad, najčešće se navode sljedeća načela koja prožimaju njegov cjelokupan akademski opus: neputani *laissez-faire*, slobodno tržište i nepovredivo pravo na privatno vlasništvo, uz sasvim ograničenu moć države na funkciju obrane fundamentalnih individualnih sloboda. Kao najvećeg neprijatelja pri realizaciji tih načela Mises vidi socijalizam (u svim oblicima njegove manifestacije kao što su komunizam, staljinizam, nacizam) i sve oblike državnog intervencionizma, pa tako i one koji se zalažu za politiku trećeg puta koja stremi spojiti prednosti dviju ekstremnih vizija individualizma i kolektivizma.

Djela autora austrijske škole u maloju mjeri prevedena na hrvatski s obzirom na značaj koji uživaju ne samo u ekonomskoj povijesti, već i u povijesti društvenih ideja i realnog učinka na aktualne ekonomske politike najrazvijenijih država. Nakon osamostaljenja Hrvatske i početka tranzicijskih procesa, sve su se češće počeli pojavljivati prijevodi važnijih djela, kao što je to poznata politička studija F. A. Hayeka *Put u ropstvo*. Uz političko osamostaljenje počeli su se odvijati i procesi društvenoznanstvenog oslobođenja koji su potaknuli »otkrivanje«
libertarijanskih učenjaka, od Misesa i Hayeka do M. Friedmana i M. Rothbarda. Tako smo dobili i prijevod Misesove *Birokracije*, izvorno objavljene daleke 1944. godine. Iako je izdavač svrstao knjigu pod rubriku »priručnici«, teško bi ju se moglo tako nazvati imajući u vidu sam sadržaj knjige i namjere njenog autora. Naime, o